



*Ми ї'ємось за те, чому
немає чини в усьому світі –
за Батьківщиною.
О. Довженко*



Наукові інновації та передові технології

СЕРІЯ "УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ"

СЕРІЯ "ПРАВО"

СЕРІЯ "ЕКОНОМІКА"

СЕРІЯ "ПСИХОЛОГІЯ"

СЕРІЯ "ПЕДАГОГІКА"

**Громадська наукова організація «Всеукраїнська
Асамблея докторів наук із державного управління»**

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

«Наукові інновації та передові технології»

*(Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право»,
Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*

Випуск № 12(26) 2023

Київ – 2023

**Public scientific Organization «Ukrainian Assembly of
Doctors of Sciences in Public Administration»**

within the work of the Publishing Group «Scientific Perspectives»

«Scientific innovations and advanced technologies»

*(Series «Management and administration», Series «Law», Series «Economics»,
Series «Psychology», Series «Pedagogy»)*

Issue № 12(26) 2023

Kyiv – 2023



ISSN 2786-5274 Print

УДК 001.32:1 /3](477)(02)

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12\(26\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12(26))

**«Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування»,
Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»):
журнал. 2023. № 12(26) 2023. С. 783.**

Рекомендовано до друку Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 06.10.2023, № 3/10-23)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ
№ 24962-14902Р від 13.09.2021 р.*

Журнал видається за наукової підтримки: Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан), громадської організації «Асоціація науковців України», громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання».



Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 30.11.2021 № 1290 журналу присвоєно категорію "Б" із права

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 01.02.2022 № 89 журналу присвоєно категорію "Б" із педагогіки

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 07.04.2022 № 320 журналу присвоєно категорію "Б" із економіки та державного управління

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 20.06.2023 № 768 журналу присвоєно категорію "Б" зі спеціальностей 073 - менеджмент, 076 - підприємництво та торгівля, 015 - професійна освіта

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 23.08.2023 № 1035 журналу присвоєно категорію "Б" зі спеціальності 053 - психологія



Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.

Журнал заснований з метою розвитку вітчизняного наукового потенціалу у галузях державного управління, права, економіки, психології, педагогіки та його інтеграції у світовий науковий простір, шляхом оприлюднення результатів наукових досліджень.

Головний редактор

Романенко Євген Олександрович - доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, полковник Генерального штабу Збройних Сил України, Президент громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

- Абуселідзе Георгій - завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Батумського державного університету імені Шота Руставелі (Батумі, Грузія)
- Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)





Біла І.М. <i>ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	655
Булгакова О.Ю., Кримова Н.О., Савченкова М.В. <i>РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ</i>	668
Вітомський Ю.Л., Бондаренко С.Ю. <i>ДЕТЕРМІНАНТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОКУПОК ЯК ЕЛЕМЕНТІВ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ З ТОЧКИ ЗОРУ БІЗНЕС-ПСИХОЛОГІЇ: СВІТОВИЙ ВЕКТОР ДОСЛІДЖЕННЯ</i>	681
Герасимова І.В., Герасімова Н.Є. <i>ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТЕМПОРИТМІЧНИХ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ</i>	694
Гудінова І.Л. <i>МЕМ ЯК МАРКЕР ПОДІЙ І КОНЦЕПЦІЯ ПОШУКОВОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ</i>	706
Іоффе М.В. <i>НЕВЕРБАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ СПІЛКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ БІЗНЕС-СПІЛКУВАННЯ</i>	719
Кібальник Н.С. <i>РІВЕНЬ СЕКСУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ</i>	732
Коробка Л.М. <i>ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СПІЛЬНОТНИХ ІДЕТИЧНОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ)</i>	741
Парасей-Гочер А.О., Кара О.І. <i>ОСОБЛИВОСТІ МАСАЖНОЇ ТЕРАПІЇ ЯК МЕТОДУ ЗНИЖЕННЯ ТРИВАЛОГО ДИСТРЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ</i>	755
Сметаняк В.І., Новак В.В. <i>ВПЛИВ ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВОГО КОНФЛІКТУ ЖІНОК НА ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ</i>	770



УДК 159.955.4:159.9-051

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12\(26\)-668-680](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12(26)-668-680)

Булгакова Олена Юріївна доктор психологічних наук, професор, декан факультету дошкільної педагогіки та психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», вул. Ніщинського, 1, м. Одеса, 65000, тел.: (067) 715-12-71, <https://orcid.org/0000-0002-1750-0349>

Кримова Наталія Олексіївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», вул. Ніщинського, 1, м. Одеса, 65000, тел.: (067) 557-86-26, <https://orcid.org/0000-0002-3845-955X>

Савченкова Марія Вікторівна викладач-стажист кафедри дошкільної педагогіки, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», вул. Ніщинського, 1, м. Одеса, 65000, тел.: (099) 238-85-41, <https://orcid.org/0009-0007-1904-7713>

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Проблематика статті пов'язана з актуальним для психологічної і педагогічної теорії та практики питанням формування рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у процесі професійної підготовки. У статті освітнє середовище ЗВО розглядається як одна з головних організаційно-педагогічних умов формування та розвитку цієї компетентності. Авторами проаналізовано методологічні позиції дослідників та описано особливості створення рефлексивного середовища у процесі підготовки фахівців соціономічних спеціальностей. У статті заявлено, що специфіку рефлексивного середовища, що сприяє розвитку рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, забезпечують: відображення у змісті та формах організації навчальних курсів сенсу, мотиваційної значущості рефлексії, реалізація міждисциплінарних зв'язків з метою формування цілісної структури наукових знань майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, включення до рефлексивної діяльності на основі отриманих та засвоєних знань у процесі навчання та квазіпрофесійної діяльності, включення студента до





активного рівноправного рефлексивного діалогу. Рефлексивну компетентність фахівців соціономічних спеціальностей розуміємо як системоутворюючий компонент професійної діяльності у соціально-педагогічній сфері, як інтегративну якість особистості, що забезпечує стійкі професійні мотиви, мотиваційну спрямованість на реалізацію рефлексії у професійній діяльності, системне знання про саму рефлексію, її місце у соціально-педагогічній сфері, що дозволяє ефективно та адекватно її здійснювати, творчо осмислювати та долати проблемні моменти, прогнозувати ситуації. Саме ця якість особистості фахівця соціономічної спеціальності як професіонала сприяє саморозвитку та можливості розвивати рефлексію в інших. Проведений теоретичний аналіз дозволяє охарактеризувати своєрідність рефлексивного середовища як однієї з умов формування рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Ключові слова: рефлексія, компетентність, рефлексивне середовище, майбутні фахівці соціономічних спеціальностей.

Bulgakova Olena Yuriyivna Doctor of Psychological Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Preschool Pedagogy and Psychology, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Nishchinsky St., 1, Odesa, 65000, tel.: (067) 715-12-71, <https://orcid.org/0000-0002-1750-0349>

Krymova Nataliia Oleksiyivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Nishchinsky St., 1, Odesa, 65000, tel.: (067) 557-86-26, <https://orcid.org/0000-0002-3845-955X>

Savchenkova Mariia Viktorivna teacher-intern of the department of preschool pedagogy, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Nishchinsky St., 1, Odesa, 65000, tel.: (099) 238-85-41, <https://orcid.org/0009-0007-1904-7713>

THE ROLE OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE FORMATION OF REFLECTIVE COMPETENCE OF SPECIALISTS IN SOCIOLOGICAL SPECIALTIES

Abstract. The problem of the article is related to the issue of formation of reflective competence of future specialists of socioeconomic specialties in the process of professional training, which is relevant for psychological and pedagogical theory



and practice. The article considers the educational environment of higher education institutions as one of the main organizational and pedagogical conditions for the formation and development of this competence. The authors analyzed the methodological positions of researchers and described the features of creating a reflective environment in the process of training specialists in socio-economic specialties. The article states that the specificity of the reflective environment, which promotes the development of reflective competence of future specialists in socio-economic specialties, is provided by: reflection in the content and forms of organization of educational courses of the meaning, motivational significance of reflection, the implementation of interdisciplinary connections with the aim of forming a holistic structure of scientific knowledge of future specialists in socio-economic specialties, inclusion in reflective activities based on the acquired and assimilated knowledge in the process of education and quasi-professional activities, inclusion of the student in an active equal reflective dialogue. We understand the reflexive competence of specialists in socio-economic specialties as a system-forming component of professional activity in the socio-pedagogical sphere, as an integrative quality of the individual that provides stable professional motives, a motivational focus on the implementation of reflection in professional activity, systematic knowledge about reflection itself, its place in the socio-pedagogical sphere, which allows to effectively and adequately implement it, to creatively understand and overcome problematic moments, to forecast situations. It is this quality of the personality of a specialist in the socio-economic specialty as a professional that contributes to self-development and the ability to develop reflection in others. The conducted theoretical analysis allows us to characterize the peculiarity of the reflective environment as one of the conditions for the formation of reflective competence of future specialists in socio-economic specialties.

Keywords: reflection, competence, reflective environment, future specialists of socio-economic specialties.

Постановка проблеми. Державним стандартом вищої освіти закріплено реалізацію компетентнісної парадигми у підготовці студентів, що відповідає потребам ринку праці, коли затребуваний фахівець, який володіє не тільки знаннями, вміннями та навичками, а й відповідними ціннісними орієнтаціями та деяким професійним досвідом, а значить здатний не лише швидко адаптуватися, а й активно виконувати сукупність професійних обов'язків відразу після закінчення освіти.

Освітня тенденція до формування активної особистісної позиції майбутнього фахівця передбачає орієнтацію студентів у сфері знань про себе, про свої освітні потреби, можливості та здібності, а також знання про свій особистісний потенціал, можливі маршрути його реалізації та розвитку в процесі професійної освіти. Тому гостро постає питання необхідності



формування професійної рефлексії, саме рефлексивної компетентності в майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, що забезпечить їм здатність до взаємодії з людьми під час розходження поглядів, позицій, установок.

Рефлексивну компетентність фахівців соціономічних спеціальностей розуміємо як системоутворюючий компонент професійної діяльності у соціально-педагогічній сфері, як інтегративну якість особистості, що забезпечує стійкі професійні мотиви, мотиваційну спрямованість на реалізацію рефлексії у професійній діяльності, системне знання про саму рефлексію, її місце у соціально-педагогічній сфері, що дозволяє ефективно та адекватно її здійснювати, творчо осмислювати та долати проблемні моменти, прогнозувати ситуації. Саме ця якість особистості фахівця соціономічної спеціальності як професіонала сприяє саморозвитку та можливості розвивати рефлексію в інших.

Формування та вдосконалення рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей відбувається за умови включення студентів до рефлексивного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпосереднє уявлення про категорію «рефлексивне середовище» досить нове і мало вивчене. Цей конструкт трактується як:

– система умов розвитку особистості, яка відкриває перед нею можливість самодослідження та самокорекції соціально-психологічних та професійних ресурсів. Основною функцією у разі є сприяння виникненню в особистості потреби у рефлексії [5];

– система, некерована ззовні, функціонування якої відбувається через саморегуляцію та рефлексивні механізми [4];

– сукупність зовнішніх і внутрішніх педагогічних умов, у яких здійснюється активне формування культури педагогічної діяльності, тобто, виникає можливість вибору особистістю цілей, змісту та методів самоосвіти та саморозвитку, відбувається зміна уявлень про себе як про особу та професіонала [3];

– соціально зумовлена цілісність взаємодіючих учасників педагогічного процесу та навколишнього середовища, її духовних та матеріальних цінностей, що сприяють розвитку рефлексивності студентів [6];

– багаторівнева педагогічно організована система умов та можливостей, що сприяють ефективності процесів самодослідження, самовизначення та самореалізації особистості майбутнього спеціаліста на підставі формування його рефлексивності [1].

Таке розуміння рефлексивного середовища зумовлює специфічну організацію взаємодії учасників освітнього процесу, яка зводиться не лише до виконання очікувань сучасного суспільства від освітнього процесу, а



передбачає ще й специфічні особистісні очікування суб'єктів цієї взаємодії. Максимальний облік їх потреб та регулювання відносин на цій основі у створюваному рефлексивному середовищі призводить до його варіативності. Виникає унікальне, властиве лише даним суб'єктам рефлексивне середовище, яке й саме активізується.

Отже, рефлексивне середовище характеризується системою відносин, що розвиваються та які розвивають. Так, студент і викладач вибудовують освітнє середовище на основі та відповідно до своїх потреб та напрямів розвитку, що, можливо, призведе до внутрішніх протиріч чи суб'єктивних труднощів. Проте подібна конфліктна ситуація, що виникає, детермінує переосмислення власних культурних норм і можливе породження нових. Крім того, саме рефлексивне середовище надає можливість вільного, свідомого вибору перспектив, ціннісних орієнтацій, форм самореалізації та саморозвитку.

Наявність регламентованих методів роботи не дозволить реалізувати рефлексивне середовище, що передбачає, перш за все, орієнтування на способи діяльності викладача та студента, і лише потім на зміст діяльності, яка в таких умовах набуває рис дослідницької та творчої. Ця особливість обумовлює вимоги до викладача, який має бути здатний виходити за межі власного досвіду, бути відкритим новому досвіду, іншій людині, самому собі, оскільки саме вона активізує рефлексивну компетентність студентів через активізацію власної рефлексивної позиції.

Метою статті є характеристика рефлексивного освітнього середовища як необхідної умови формування рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Проведений теоретичний аналіз дозволяє охарактеризувати своєрідність рефлексивного середовища як однієї з умов формування рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, яка полягає у:

- варіативності, оскільки відсутні жорстко регламентовані методи роботи, у зв'язку з орієнтуванням середовища потреби здобувачів освіти та його розвиток;
- культуровідповідності, тому що саме в такому середовищі можливе переосмислення старих і виникнення нових норм освіти;
- суб'єктності, тому що у навчальній взаємодії обидва – і викладач, і студент – виступають суб'єктами;
- спрямованості формування у студентів всіх видів рефлексивних відносин як професійно необхідних характеристик.

Специфіку рефлексивного середовища, що сприяє розвитку рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, забезпечують:



1. *Відображення у змісті та формах організації навчальних курсів сенсу, мотиваційної значущості рефлексії.* Наповнення навчальних курсів інформацією, спрямованою на формування потреб у рефлексивній діяльності сприяє формуванню мотивації до здійснення рефлексії не тільки на самого себе та інших суб'єктів взаємодії, а й соціально-педагогічної діяльності та конкретних професійних ситуацій. Посилення впливу навчальних дисциплін на формування потреб у рефлексивній діяльності потребує системних заходів. Для цього потрібне рефлексивне збагачення викладання навчальних курсів. Серед різноманітності видів організації лекцій розвитку інтересу до рефлексивної діяльності сприятимуть лекції-дискусії, лекції-діалоги, лекції-полілоги, а також проблемні лекції за змістом і побудовою. Обов'язковим у ході проведення лекції є рефлексивний аналіз заняття, який дає можливість переосмислити вивчений матеріал, усвідомити внутрішні зміни та ставлення до теорії та практики. Організація семінарських занять із зазначених дисциплін носить більш інтенсивний характер формування потреби в рефлексивній діяльності. Можливість студентів вільно висловлюватися на семінарських заняттях допомагає їм правильно будувати свої міркування. Не менш важливим є актуалізація особистісних смислів та цінностей майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей щодо власної професійної діяльності з подальшим переосмисленням, сприяння розвитку суб'єкт-суб'єктних взаємодій між викладачем та студентом.

2. *Реалізація міждисциплінарних зв'язків з метою формування цілісної структури наукових знань про рефлексивну компетентність майбутнього фахівця соціономічної спеціальності.* Включення до лекційного матеріалу окремих дисциплін таких тем як, «Вікові особливості прояву рефлексії», «Особливості використання рефлексії в професійній діяльності», «Компетентність фахівця соціономічної спеціальності», «Види компетентностей фахівця соціономічної спеціальності» дозволяє не лише збагатити інформаційне поле майбутнього фахівця соціономічної спеціальності (визначається як суб'єктивне відображення інформації у свідомості студента). Але й вирішити суперечність, що часто виникає, між окремими уривковими знаннями, одержуваними студентами під час вивчення різноманітних дисциплін і необхідністю їх комплексного використання у професійній діяльності. Відсутність системності та послідовності у викладанні навчального матеріалу негативно впливає на формування рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Вирішення даної суперечності можливе лише при використанні інтегративного підходу у підготовці фахівців.

Перш ніж розпочати практичну реалізацію ідеї інтеграції навчальних дисциплін, необхідно визначити логіку вивчення фундаментальних, професійно-орієнтованих та спеціальних дисциплін, що враховує інтегративні



зв'язки на рівні змісту, форм, методів та засобів, а також технологічного забезпечення. Результатом такого процесу має стати система приватних, міжпредметних та узагальнених понять та категорій, умінь та способів дій, які мають бути засвоєні студентами. Обговорення теоретичних питань даного категоріального поля на семінарських заняттях сприятиме систематизації уявлень про рефлексію. Процес формування рефлексивної компетентності повинен здійснюватися безперервно протягом вивчення всього курсу професійно-орієнтованих дисциплін, включаючи участь студентів у спеціально розроблених навчальних завданнях не тільки в період навчальних занять, а й під час позааудиторної роботи. Практична реалізація ідеї інтеграції навчальних дисциплін актуалізує визначення логіки вивчення фундаментальних, професійно-орієнтованих та спеціальних дисциплін, що враховує інтегративні зв'язки на рівні змісту, форм, методів та засобів, а також технологічного забезпечення. Закономірним підсумком такого процесу стає система приватних, міжпредметних та узагальнених понять та категорій, умінь та способів дій, які мають бути засвоєні студентами.

Реалізація міждисциплінарних зв'язків дозволить збагатити викладання психолого-педагогічних дисциплін рефлексивними акцентами. Так, наприклад, при викладанні дисциплін «Соціальна педагогіка», «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Основи соціально-педагогічних досліджень» як рефлексивні акценти, що сприяють усвідомленню необхідності власної науково-дослідної діяльності та самоаналізу власних якостей як дослідника педагогічних явищ та процесів, використовувалися письмові коментарі до статей, анотування бібліографії, ведення індивідуального щоденника спостережень, рефлепрактикуми. При викладанні дисциплін «Педагогіка», «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Соціальна педагогіка», «Соціальна психологія» було зроблено такі рефлексивні акценти: самоаналіз власних особистісно-професійних характеристик з метою встановлення їх відповідності до освітньо-кваліфікаційної характеристики майбутнього фахівця соціономічної спеціальності. Для цього використовувалися: портфоліо (визначення розділів та вимог до їхнього наповнення), створення бази даних професійних мотивів фахівців соціономічних спеціальностей. Запропоновані завдання сприяли розвитку інтересу студентської молоді до рефлексивної компетентності як інтегрованої якості особистості, ініціативності у діяльності, прагнення вироблення власної позиції та зміцнення системи знань із зазначеної тематики.

Особливого значення набувають обговорення в групових та колективних дискусіях не тільки результату, а й самого процесу виконання, індивідуальних завдань з обов'язковим рефлексивним судженням щодо їх завершення.

3. Включення в рефлексивну діяльність на основі отриманих та



засвоєних знань у процесі навчання та квазіпрофесійної діяльності. Майбутні фахівці при цьому засвоюють і закріплюють на практиці основні теоретичні знання, опановують рефлексивними вміннями, здійснюють пошук рішення. Вирішення рефлексивних завдань сприяє підвищенню інтересу до курсу, що вивчається, озброює студентів вміннями знаходити вихід із можливих у реальному житті ситуацій. Дослідники визначають такі види рефлексивних завдань як особистісні, інтелектуальні, комунікативно-кооперативні, ситуативні, ретроспективні та проспективні. Залежно від домінуючого виду професійної діяльності виділяємо рефлексивно-евристичні, рефлексивно-проектувальні та рефлексивно-імітаційні завдання [2].

Використання рефлексивних завдань дозволяє студентам методично формувати та поступово нарощувати рефлексивні вміння. Завдяки включенню до навчального процесу рефлексивно-імітаційних завдань стало можливим формування вмінь організовувати спільну діяльність; доводити свою думку; переконувати «учасників»; перемикати їхню увагу; бути терпимим до думки інших «гравців»; розуміти та рефлексувати стан, почуття «інших» і передавати їм це розуміння. Таким чином, використання рефлексивних завдань допомагало здійснити проблематизацію навчального матеріалу, вийти на високий рівень рефлексивної активності студентів та активізувати їхню діалогічну взаємодію з викладачем. Оскільки рефлексія є обов'язковою умовою проведення ігрових форм навчання, то студенти звикали до рефлексивної позиції і займали її поза заняттями. Студенти охоче спілкувалися, брали активну участь у вирішенні завдань, активізувалися під час бесіди, ініціювали дискусії, прагнули прогнозувати можливі професійні ситуації.

Для більш системного забезпечення цієї умови необхідно впровадження додаткового методичного ресурсу – спецсемінару «Професійна рефлексія фахівця соціономічної спеціальності», який доцільно запропонувати під час семестру, що передує виробничій практиці студентів. При цьому його ефективність значно зросте, якщо надати студенту можливість апробувати результати в даний період. Специфічними особливостями спецсемінару є: практична орієнтація навчального матеріалу, що забезпечує вироблення практичних навичок; включення інформації про методи керування рефлексивними процесами; орієнтація на самостійну роботу студентів з цілепокладання та самопроектування навчального маршруту під час практики. У такому разі навчальна практика стає індивідуальною програмою саморозвитку студента на основі самоаналізу. Для досягнення цілей професійно-орієнтованої практики використовуються завдання, що дозволяють студентам зайняти рефлексивну позицію, наприклад, оцінити емпатійність спілкування фахівця соціономічної спеціальності, подивитися на нього очима людини, яка звернулася за допомогою, проаналізувати особисті



якості спеціаліста, важливі для успішної професійної діяльності з кількох позицій. Обов'язково використання таких способів розвитку рефлексії, як схема розпорядження дій та алгоритм, що дозволяють подолати труднощі у застосуванні професійних знань у реальних умовах. Особлива увага приділяється аналізу щоденників студентів-практикантів, де вони не лише фіксують виконану роботу, а й аналізують її. Щодня будь-який захід, консультація, кожне спілкування з людьми має супроводжуватися самоаналізом, у ході якого та на основі зразків якого поступово підвищується рівень вимог до самого себе у кожного студента.

Результатом такої діяльності має стати досвід рефлексивної діяльності, усвідомлення ролі та місця рефлексії та рефлексивної компетентності у власній життєдіяльності. Рефлексивне осмислення соціально-педагогічних ситуацій дозволить студентам здійснити ототожнення, усвідомлену ідентифікацію себе із професією фахівця соціономічної спеціальності.

4. Включення студента до активного рівноправного рефлексивного діалогу. Суть рефлексивного діалогу в освітньому процесі полягає у переосмисленні традиційних функцій педагогічної діяльності: 1) відкритті проблемності та смислів оточуючих людини реальностей; 2) створення педагогічних умов, що забезпечують дистанційований соціальний захист, пов'язаний з розвитком рефлексивної здібності, творчого мислення та позитивних самовідносин; 3) психологічної підтримки, що забезпечує культивування різноманітних форм творчої активності особистості. Рефлексивний діалог протікає у формі пошуку подій студентом і викладачем рішення не низки окремих завдань, а проблемно-екзистенційних (нерозв'язних, «вічних», загальнолюдських і в цьому контексті також професійних) проблем.

Рефлексивний діалог в освітньому процесі – це становлення особистості, яке відбувається у взаємодії з іншим на рівні творчої спрямованості [7]. Для ініціювання рефлексивного діалогу необхідне включення питань, які сприяють рефлексії у засвоєнні матеріалу, практично кожної з тем дисциплін професійно-орієнтованого циклу. Наприклад: «Чи відповідають ваші знання до рівня, необхідного для здійснення соціального патронажу? Чи допоможе ця діяльність розвинути рефлексію учасників соціально-педагогічних ситуацій?», «Знання про які методичні аспекти роботи з дитячими та молодіжними організаціями сприяють саморозвитку та самоконтролю? Якими знаннями ще належить опанувати?». Ця умова доцільна для формування рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей саме тому, що особистісно забарвлена навчальна інформація ініціює рефлексивний вихід, сприяє виникненню рефлексивних відносин як індивідуальних стратегій особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців.



Рефлексивне середовище, організоване у навчальному просторі ЗВО, сприяє навчанню майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей засобами та методами, необхідним для здійснення рефлексивного виходу. Серед таких засобів можуть бути представлені: пошук головного та суттєвого, знаходження протиріч; встановлення подібності та відмінності явищ, фактів, встановлення причин та наслідків явищ; зіставлення за основними ознаками різних варіантів дій, аргументоване пояснення, рішення, підтверджене власним прикладом, досвідом, знанням, логічний виклад подій, процесу.

Окрему групу утворюють різноманітність алгоритмів, установок дій, розпоряджень, системи питань та завдань, схеми поетапного виконання навчальних завдань, тести, набір засобів, що дозволяють студенту не лише входити до рефлексивної позиції, а й осмислено виконувати вимоги щодо засвоєння професійних знань. Принципова схема рефлексивного виходу дає можливість бути впевненим у досягненні успіху, тому що алгоритм подібних дій вже застосовувався у діяльності як зразок. Викладачеві в такому разі необхідно якнайчастіше використовувати схеми розпорядження дій та алгоритми у вирішенні завдань з розпізнавання.

Оцінка впливу рефлексивного середовища на формування та розвиток рефлексивної компетентності студентів проходила у процесі проведення моніторингу в експериментальних та контрольних групах. Рівні рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей визначалися за ступенем сформованості її компонентів: мотиваційно-аксіологічний компонент оцінювався за допомогою опитувальників та тестів (в авторській модифікації) «Оцінка потреби у формуванні рефлексивної компетентності», «Оцінка здатності до саморозвитку, самоосвіти»; для діагностики змістовно-процесуального компонента застосовувалися тестування, анкета «Професійна рефлексія фахівця соціономічної спеціальності», аналіз та вирішення педагогічних ситуацій (авторська модифікація); для операційно-діяльнісного компонента – спостереження за студентами в процесі проходження педагогічної практики; для професійно-творчого компонента – контент-аналіз звітів з педагогічної практики, метод експертної оцінки, тест «Рефлексія на саморозвиток».

Проведений статистичний аналіз результатів експериментального навчання дозволяє оцінити ефективність впливу рефлексивного середовища на формування рефлексивної компетентності, про що свідчить порівняльний аналіз першого та другого контрольного зрізу (експериментальні та контрольні групи). Так, високий рівень рефлексивної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в експериментальній групі вищий, ніж у контрольній (різниця 6,3%). Достатній рівень компетентності в експериментальній групі становив 41,6%, що на 12,9% вище, ніж у контрольній групі. Середній рівень зафіксовано у 26,6% студентів





експериментальної групи та 38% – контрольної. Низький рівень становить відповідно 24,5% та 32,3% (різниця 7,8%).

Якщо на констатуючому етапі високий рівень рефлексивної компетентності у студентів не виявлено, то контрольному етапі його демонструють 7,3% респондентів експериментальної і 1% – контрольної групи. Достатній рівень притаманний 41,6% майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (було 26,6%). Істотно знизилася кількість студентів із середнім (з 33,8% до 26,6%) та низьким (з 39,6% до 24,5%) рівнями. У контрольній групі значних змін не відбулося. Достатній рівень на контрольному етапі показали 28,7% (було 27,1% учнів); середній – 38% (було 34,4%), низький – 32,3% (було 38,5%).

Таким чином, роль рефлексивного середовища у формуванні та розвитку рефлексивної компетентності підтверджують якісні та кількісні зміни її показників.

Висновки. Отримані результати дозволяють констатувати значне збільшення студентів, які усвідомлюють сенс рефлексії у професійній діяльності компетентного фахівця, що демонструють незалежність прояву цінностей рефлексії. В експериментальних групах знизилася кількість логічних і змістовних помилок в аналізі та оцінці соціально-педагогічних ситуацій та власної особистості як професіонала. Студенти пропонували менше шаблонних рішень соціально-педагогічних завдань, демонструючи яскраво виражене особистісне ставлення до того, що відбувається; стали успішніше моделювати професійну діяльність, використовуючи рефлексивні вміння. Чіткіше проявляється вміння усвідомлено аналізувати причини власної поведінки, здатність ініціювати, будувати та підтримувати професійні рефлексивні відносини, що проявляються у здатності успішно використовувати самопізнання та самоаналіз, своє ставлення до об'єкта пізнання, здатність узагальнювати фактори та явища, що виявляються в соціально-педагогічних ситуаціях, виявляти їх для учасників та ступінь впливу останніх на створення та розвиток конкретної ситуації, проектування на цьому базисі соціально-педагогічної діяльності як діяльності на основі компетентнісного підходу.

Література:

1. Дубінка М. Специфіка професійного самовизначення особистості майбутнього фахівця. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки.* 2015. Вип. 140. С. 47-51. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_140_14.
2. Калініна І. Рефлексивні задачі як засіб формування рефлексивної діяльності студентів при вивченні математичних дисциплін. *ЛОГОС. ОНЛАЙН.* 2020 Режим доступу: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/2921>
3. Лупак Н. М. Організаційно-педагогічні умови ефективного функціонування інтермедіальної комунікативної діяльності майбутніх учителів мистецьких спеціальностей у закладах вищої освіти. *Вектор современной педагогико-психологической науки в Украине и странах ЕС: коллективная монография.* Рига: Балтия Паблишинг, 2020. С. 409-426. Режим доступу: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2.2.2>



4. Немченко С., Лебідь О. Створення рефлексивного середовища магістратури як умова ефективної підготовки майбутнього керівника навчального закладу. *Молодь і ринок*. 2013. № 12. С. 63-67. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2013_12_14

5. Ніконенко Т. Створення рефлексивно-інноваційного середовища контекстного типу в педагогічній магістратурі. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф.* (Бердянськ, 14 вересня 2017 р.) Бердянськ, 2017. С. 205-209.

6. Прокопенко А.І., Рогова Т.В. Управління в сучасній системі освіти. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2013. 311 с. Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e57b84f8-236f-4d8d-8098-6bbdeb4eab09/content>

7. Тюльпа Т. Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у професійній підготовці. *Молодий вчений*. 2020, №3 (79), С.131-134. Режим доступу: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-29>

References:

1. Dubinka, M. (2015). Specifica profesijnogo samoviznachennja osobistosti majbutn'ogo fahivcja [The specificity of professional self-determination of the personality of the future specialist]. *Naukovi zapiski Kirovograds'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Volodimira Vinnichenka. Serija : Pedagogichni nauki - Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko. Series: Pedagogical sciences*, 140, 47-51. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_140_14 [in Ukrainian].

2. Kalinina, I. (2020). Refleksivni zadachi jak zasib formuvannja refleksivnoi dijall'nosti studentiv pri vivchenni matematichnih disciplin [Reflective tasks as a means of forming reflective activity of students when studying mathematical disciplines]. *ΛΟΓΟΣ. ONLAIN - ΛΟΓΟΣ. ONLINE*. Retrieved from <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/2921> [in Ukrainian].

3. Lupak, N. M. (2020). *Organizacijno-pedagogichni umovi efektyvnogo funkcionuvannja intermedial'noi komunikativnoi dijall'nosti majbutnih uchiteliv mistec'kih special'nostej u zakladah vishhoi osviti. Vektor sovremennoj pedagogiko-psihologicheskoy nauki v Ukraine i stranah ES [Organizational and pedagogical conditions of effective functioning of intermedia communicative activity of future teachers of art specialties in institutions of higher education. Vector of modern pedagogical and psychological science in Ukraine and EU countries]*. Riga : Baltija Publishing. Retrieved from <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2.2.2> [in Ukrainian].

4. Nemchenko, S., Lebid', O. (2013). Stvorennya refleksivnogo seredovishha magistraturi jak umova efektyvnoi pidgotovki majbutn'ogo kerivnika navchal'nogo zakladu [Creation of a reflexive environment of the master's degree as a condition for effective training of the future head of the educational institution]. *Molod' i rinok – Youth and the market*, 12, 63-67. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2013_12_14 [in Ukrainian].

5. Nikonenko, T. (2017). Stvorennya refleksivno-innovacijnogo seredovishha kontekstnogo tipu v pedagogichnij magistraturi [Creation of a reflexive and innovative context-type environment in the pedagogical master's degree]. Proceedings from: Vseukr. nauk.-prakt. onlajn-konf. «Pidgotovka majbutnih pedagogiv u konteksti standartizacii pochatkovoї osviti» – The All-Ukrainian science and practice. online conf. «Training of future teachers in the context of standardization of primary education». (pp. 205-209). Berdjans'k [in Ukrainian].

6. Prokopenko, A.I., Rogova, T.V. (2013). *Upravlinnja v suchasnij sistemi osviti [Management in the modern education system]*. Harkiv: Harkivs'kij nacional'nij pedagogichnij universitet imeni G.S. Skovorodi Retrieved from <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e57b84f8-236f-4d8d-8098-6bbdeb4eab09/content> [in Ukrainian].



7. Тjul'pa, Т. (2020). Organizacijno-pedagogichni umovi formuvannja social'noi kompetentnosti majbutnih fahivciv socionomichnih special'nostej u profesijnij pidgotovci [Organizational and pedagogical conditions of formation of social competence of future specialists of socionomic specialties in professional training]. *Molodij vchenij - A young scientist*, 3 (79), 131-134. Retrieved from <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-29> [in Ukrainian].